

Materiens magi

Artikelsamlingen *Aineen taikaa – Näkyvän ja näkymättömän kulttuurin jäljillä* (översatt ungefär ”Materiens magi – På spaning efter den synliga och osynliga kulturen”) innehåller 17 essäer av finländska etnologer, folklorister och representanter för andra kulturvetenskaper.¹

Ledmotivet utgörs av en inriktning på den materiella världens betydelse för den mänskliga kulturens utformning och yttringar. Temat är väl valt med tanke på att boken egentligen är en festskrift tillägnad etnologen Teppo Korhonen för hans långvariga verksamhet inom den här ämnessfären. Boken avslutas också med en förteckning över Korhonen's skriftliga verksamhet.

Föremålsforskningen och forskning kring materiell kultur har under det senaste decenniet upplevt någonting av en renässans inom kulturvetenskaperna och jag ser den här boken som ett uttryck för den här inriktningen,

med ganska personliga betraktelser kring den materiella världens inflytande på vår kultur.

Artiklarna är grupperade i tre avdelningar; ”Ylevöittävä esine” (ungefär ”Sublimera ting”), ”Kosmos arjessa” (”Kosmos i vardagen”) och ”Taivaltavat juuret” (”Rötter på resfot”). Rubrikerna är belysande men man kan knappast undvika reflektionen att flera av essäerna kunde ha passat under vilken som helst av rubrikerna. Författarna utgår ofta från sina egna personliga intresser och många skriver om ämnen som de också tidigare har behandlat, men i flera fall kopplas också ämnesvalet till Teppo Korhonen's tidigare undersökningar. De behandlade ämnena har därför en stor bredd där rent historiska beskrivningar samsas med betraktelser kring föremåls (över)naturliga egenskaper både i historisk tid och nutid. I den sista essän sammanfattar Seppo Knuutila de etnografiskt inspirerade teoretiska inriktningar som tra-

¹ Nieminen, Aila et al. (red.) 2011. *Aineen taikaa – Näkyvän ja näkymättömän kulttuurin jäljillä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 365 s.

ditionsvetenskaperna genomgått under de senaste femtio åren och använder också här Teppo Korhons forskning som belysande exempel.

I avdelningen ”Sublimierande ting” beskriver Pia Ols-son skolpojkers föremålsvärld utgående från intervju- material med högstadieelever i åttonde klass. Eleverna är väl förtrogna med att tingen är statusobjekt och kan också definiera vilka saker som upplevs som sådana. Samtidigt tar de också avstånd från ett sådant tänkande och förknippar det ofta med yngre elever. Kläderna framstår rätt fort som de mest talande objekten, men speciellt här finns det en klar medvetenhet om att man inte egentligen skall bedöma människor utgående från ”klädedräkten” och statusmärken. Människors tudelade inställning till tingen som attribut konstrueras således tidigt.

Anna-Maria Viljanen skriver om den romska kvin- nodräkten som intar en än mer rigorös roll i det etniska identitetsbygget. Från att under 1800-talet varit nästan likadan som den finländska majoritetsbefolkningens kvinnodräkt, uppstår det fr.o.m. 1920-talet stora skillnader och den romska dräkten börjar leva ett eget liv där betydelsen av att bära och hur man bär dräkten har en fundamental innebörd för hur man uppfattas i samhället.

Juhani U. E. Lehtons essä handlar om kvinnliga arméuniformer. Lehtonen ger en historisk beskrivning över kvinnor som krigare och den klädedräkt som används från mytisk forntid fram till nutid. Nu när kvinnor i allmänhet kan göra värnplikt är det närmast i paraduni- former man kan se skillnader.

Satu Apo behandlar sagan om Askungen, likaså från de äldsta spårade beläggen från Kina till de europeiska versionerna. Sagan analyseras med utgångspunkt från dess ”magiska” sko, som inte tycks få samma betydelse i de senare folkliga varianterna av sagan.

I delen ”Kosmos i vardagen” skriver Ulla Piela om vardagliga magiska föremål utgående från äldre finska källor. Föremålen kan vara precis vilka vardagliga föremål som helst, men de har alltid någon koppling till ”den andra världen”, ’vastamaailma’. De upplevdes fungera i diverse vardagssituationer och för god lycka och hälsa. Piela drar paralleller till dagens reklamspråk för t.ex. hälso- och skönhetsprodukter, där vi ju sällan vet vad som är verksamt.

Jussi-Pekka Taavitsainen och Markus Hiekkanen berättar utgående från en relik innehållande ett gnagar- skinn i Åbo domkyrka allmänt om relik och relikhan- del i den medeltida kyrkokulturen. Gnagarskinnet kopp- las till St: a Gertrud som var skyddshelgon för att undvika gnagare. Relikdelarna är dock C14-analyserade och är delvis tidsbestämda till 300-talet och 400-talet medan S:ta Gertrud torde ha levt på 600-talet.

Ildiko Lehtinen tar upp betydelsen av olika typer av dukar som ges som gåva bland Mari (en finsk-ugrisk et- nisk grupp bosatt längs Volga- och Kamafloderna). Du- kar av alla former är betydelsefulla i Maris kultur. De ges

ofta som gåva och används i ceremonier i heliga lundar. Kläder och textilier sparas efter folks död och är kopplade till ägarna. Uttjänta bruksföremål kastas sällan bort utan sparas som ett slags hedrande för att de tjänat sina ägare väl. Ett sådant beteende är väl inte alldeles obekant i vår egen kultur heller.

Katriina Siivonen ger en betraktelse över personliga och professionella invävda minnen i trasmattor. Essän innehåller också en kort historik över trasmattornas historia i Finland. Siivonens ”väft” gäller en av författa- ren kopierad trasmatta i Fölisöns friluftsmuseum i Hel- singfors år 1979, medan ”varpen” utgörs av hur minnen och i ännu högre grad färdigheter och kunskap bevaras i tillverkade föremål, både rent konkret och som ett slags känsla som alltid är personlig även om den kan förmed- las. Men mycket försvinner utan spår.

Bo Lönnqvist skriver om dockskåp i europeisk tradi- tion, där de i äldre tid oftast var en modell av det borger- liga/adliga hemmet och närmast till för en vuxen publik och vuxna användare. I ett senare skede har de blivit ett slags pedagogiska leksaker.

Leena Sammallahti återvänder till de snickare som hon intresserat sig för ända sedan studietiden. Rent kon- kret söker hon efter snickaren av ett skåp (eller en skänk) för barn i Urajärvi gård i Asikkala. Essän blir en mikro- historisk betraktelse över tänkbara snickare, vad skåpet egentligen är och barnens plats i 1800-talets herrgårds- samhälle.

Outi Tuomi-Nikula ger i sin essä en beskrivning av såväl fysiska som psykiska skyddsbarriärer i det låglänta ”Altes Land” i Ne dersachsen, där stormar regelbundet orsakat översvämningar med stor förödelse. Även här får vi en historisk presentation av området där befolkningen har en ständig ”rädsla” som fungerar både påminnande och förberedande inför de återkommande översvä- mingarna. De uppfattas som naturliga och det gäller att vara beredd.

Sista avdelningen ”Rötter på resot” inleds av Hanna Snellman med en text om sverigefinländares minnesföremål utgående från en inventering gjord av Nordiska mu- seet 1972–1990 med Temat migrationen Finland–Sverige. I de inventerade hemmen försöker man hitta minnesföremål från Finland med varierande framgång. Författaren uttrycker en viss frustration över att intervju- materialet kvarstår endast som renskrivna rapporter, något som ofta gäller äldre arkivmaterial, vilket försvårar använd- ningen.

Helena Ruotsala behandlar renskötarnäringens för- ändring och de nya funktioner som en del av den härtill- hörande föremålsvärlden fått. Renstängslan upprätthålls av museiverket och är monument över ett tidigare när- ringsmönster. Ruotsala ger också en utvecklingshistorik över förändringar i rensnäringen med nedslag i teknisk utveckling kring snöskotrar, renlasso (suopunki) etc och hur förändringarna kommit att återspegla sig i hela den nordliga kulturen och världsbilden. Hon reflekterar

också över föremålets förändrade ställning från att ha varit praktiska nödvändigheter till att bli föremål med symbolisk betydelse.

Anna-Maria Åström betraktar uthus i s avolaxiska herrgårdar utgående från deras status och placering i gårdsgrupperna. Uthusen kan karakteriseras utgående från många premisser, men som helhet tycks de kunna signalera status utgående från social klass, kön o.s.v. genom placering, utseende, ordningssamhet och exklusivitet. T.ex. förekom sädesmagasin endast vid herrgårdarna och kunde då signalera gårdens torpantal. Men också lokal tradition satte sin prägel på herrgårdarnas utseende.

Ulla Vuorela beskriver ett flyttat timmerhus berättelse i dess nuvarande ägares föreställningsvärld. Huset är ett undersökningsobjekt (som förekommer bl.a. i Korhons texter) som hon senare i livet köper för att flytta det till ett annat närbeläget ställe där det uppförs på nytt och renoveras. Vuorela ger noggranna uppgifter kring både husets och dess tidigare invånarens historia och kommer också in på traktens lokalhistoria i allmänhet. Allt ingår i den personliga upplevelsen som hon får som husets nya invånare (Ulla Vuorela avled tyvärr innan boken hann komma ut 2011).

Tuula och Pekka Leimus bidrag gäller ett matsalsmöblemang som på 1910-talet tillverkades för Alfred Kordelins sommarpalats Gullranda i Nådendal, som senare kom att bli sommarvistelse för Finlands presidenter. Möblemanget kom genom många skeden i Åbo universitets ägo där det genomgick en social deklassering och till slut såldes på auktion. Ironiskt nog köptes möblemanget av en mecenat som redan donerat sin egendom till universitetet. Möblemanget har nu renoverats med medel

från den stiftelse som förvaltar den förste ägaren Alfred Kordelins egendom. En tingslig rundresa i Finlands historia.

Seppo Knuuttilla avslutar samlingen med en betraktelse över de olika traditionsvetenskapernas teoretiska och metodiska utveckling under en mansålder. Han poängterar att vetenskaperna är nära besläktade men att de något skilda utgångspunkterna alltid har inneburit en nyttig korsbefruktning med stor behållning för alla parter. Avslutningsvis konstaterar Knuuttilla att alla parter står som förlorare om vi i den nu rådande tidsandan går med på att slå ihop och sammanjämka ämnen på grund av det stora inbesparingstrycket vid universiteten. Det hotet torde vara ännu mer aktuellt i dag.

Festskriftformatet kan ibland vara problematiskt då skribenterna under relativt kort tid måste rannsaka hjärnkontor och plundra skrivbordslådor på lämpliga texter. Resultaten i samlingsform kan därför te sig ganska spretiga. Så icke denna gången. Jag tycker essäerna utgör en helhet som lyckas hålla sig till temat, men där många av texterna också står på egna ben. Författarna och redaktörerna har tillåtit sig att infoga tillräckligt bakgrundsmaterial för att läsaren skall kunna orientera sig i de skilda ämnessfärerna. I jämförelse med flera essäsamlingar kring samma tema som jag läst under den senaste vågen av föremålsinriktad, främst engelskspråkig forskning, tycker jag att den här boken ger ett mycket – om uttrycket tillåts – sakligt intryck.

Niklas Huldén